

УДК 378.015.31:172.15:378.6:355 (477)

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Пантюхов Б.О., аспірант

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті виявлено й обґрунтовано концептуальні особливості педагогічної проблеми патріотичного виховання курсантів вищих військових закладів освіти; встановлено специфічні особливості військової вищої освіти; визначено змістове наповнення поняття «патріотичне виховання»; у цілісності компонентів структурно-змістової моделі розкрити педагогічні особливості процесу патріотичного виховання курсантів вищих військових навчальних закладів.

Ключові слова: *патріотичне виховання, курсант, вищий військовий навчальний заклад, структурно-змістова модель.*

В статье выявлены и обоснованы концептуальные особенности педагогической проблемы патриотического воспитания курсантов высших военных учебных заведений; установлены специфические особенности военного высшего образования; определено содержательное наполнение понятия «патриотическое воспитание»; в целостности компонентов структурно-содержательной модели раскрыты педагогические особенности процесса патриотического воспитания курсантов высших военных учебных заведений.

Ключевые слова: *патриотическое воспитание, курсант, высшее военное учебное заведение, структурно-содержательная модель.*

Pantiukhov B.A. PATRIOTIC EDUCATION OF CADETS IN THE HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTION AS PEDAGOGICAL PROBLEM

In the article reveals and substantiates the conceptual aspects of the pedagogical problem of patriotic education of cadets of higher military educational institutions; specific peculiarities of military higher education are established; defined content of the concept of “patriotic education”; the integrity of the components of the structural-content model revealed pedagogical peculiarities of process of the patriotic education of cadets in the higher military educational establishments.

Key words: *patriotic education, cadets, higher military educational institution, structural-content model.*

Постановка проблеми. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. визначив новий політичний та соціокультурний контекст для розвитку національно-патріотичної свідомості та самосвідомості людини, її перевірки на готовність зробити морально-етичний вибір у складних життєвих ситуаціях суспільного і власного буття. Особливо актуальною сьогодні є проблема патріотичного виховання курсантів вищих військових навчальних закладів, оскільки:

– вища військова освіта є складником системи вищої освіти України і в цьому взаємозв'язку і цілісності реформується відповідно до нових культурно-історичних обставин розвитку України і світу;

– курсантський корпус у системі вищої військової освіти є елітним, адже, щоб стати курсантом, молодій людині необхідно пройти особливі вступні інтелектуальні, фізичні та психо-емоційні випробування на придатність до професії військовослужбовця, вибір якої априорі передбачає високий рівень патріотичної мотивації.

Проблема патріотичного виховання курсантів вищих військових навчальних закладів є недостатньо дослідженою в низці

теоретичних і практичних аспектів, про що свідчать суперечності між:

– суспільними викликами щодо потреби реалізувати положення гуманістичної парадигми виховання в системі військової освіти, особистісно орієнтованого підходу в ньому і застосуванням традиційних форм та засобів педагогічної взаємодії в процесі військової професійної підготовки, які властиві авторитарній парадигмі;

– задекларованими патріотичними постулатами та низьким рівнем патріотичної культури суспільства;

– значним закордонним досвідом військової освіти, зокрема із 2012 р. представленим в Україні Програмою НАТО DEEP (Defence Education Enhancement Program – «Удосконалення військової освіти») з метою реформування системи військової освіти в Україні відповідно до кращих світових стандартів [8]; традицією національно-патріотичного виховання в українській професійній і козацькій педагогіці, недостатнім їх використанням у виховній практиці вищого військового навчального закладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій виявляє розробленість проблеми

у двох напрямках: як загальнопедагогічної та з урахуванням специфіки військової справи у фаховій підготовці курсантів вищих військових навчальних закладів. Зокрема, це праці таких українських і закордонних учених минулого та сьогодення: В. Андрущенко, І. Бега, Г. Васяновича, Г. Ващенко, О. Вишневського, Дж. Дьюї, І. Зязюна, Г. Кершенштайнера, В. Кременя, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, К. Ушинського й інших. Вирішенню проблеми національно-патріотичного, громадянського виховання в контексті цілей і задач військової освіти присвятили праці Г. Артюшин, Є. Брижатиї, М. Нецадим, О. Панфілов, Л. Петрова, Ю. Приходько, В. Телелим, В. Ягупов та інші.

Однак патріотичне виховання курсантів у вищому військовому навчальному закладі як педагогічна проблема цілісно не розглядалося, що й зумовило вибір теми даної статті.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення й обґрунтування концептуальних особливостей педагогічної проблеми патріотичного виховання курсантів вищих військових закладів освіти. У межах поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- встановити специфічні особливості військової вищої освіти;
- визначити змістове наповнення поняття «патріотичне виховання»;
- у цілісності компонентів структурно-змістової моделі розкрити педагогічні аспекти процесу патріотичного виховання курсантів вищих військових навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система вищої військової освіти є невід'ємним складником загальнодержавної освіти, сектора безпеки й оборони країни, Збройних сил України, основним джерелом підготовки та комплектування їх та інших військових формувань і правоохоронних органів висококваліфікованими офіцерськими кадрами.

У системі безпеки й оборони держави, як зазначають В. Телелим і Ю. Приходько, закономірності військової освіти зумовлюються низкою чинників: політикою у сфері національної безпеки й оборони, освіти загалом; політичними, ідеологічними умовами, соціально-економічними та науково-технічними спроможностями; потребами Збройних сил у військових фахівцях усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів і ланок управління; ефективністю управлінської діяльності; національними традиціями, національним та світовим досвідом розвитку військових освітніх систем; станом військово-теоретичних, психолого-педагогічних

досліджень, дослідно-конструкторських розробок; змістом освіти, розвитком дидактичних основ і технологій підготовки військових фахівців, можливостями з нарощування рівня їхнього інтелекту; науково-педагогічним потенціалом і станом інфраструктури системи військової освіти; станом її фінансового, матеріально-технічного й інформаційного забезпечення.

Військова освіта в усіх провідних країнах світу – це корпоративна система підготовки військових фахівців, призначення яких – виконання завдань, зумовлених специфікою функціонування Збройних сил і потребою їх застосування в конкретних умовах. Державі потрібні інтелектуально та професійно підготовлені військові фахівці, які відповідають сучасним вимогам щодо теорії та практики сучасної збройної боротьби; здатні на всіх етапах своєї службової кар'єри здобувати нові знання; керувати військами (силами) у бою (операції), навчанням, вихованням, розвитком, психологічною підготовкою особового складу в мирний та воєнний час; створювати, експлуатувати й застосовувати найскладніші системи озброєння та військової техніки; супроводжувати та здійснювати фундаментальні, прикладні військово-наукові дослідження; організовувати, проводити й контролювати дослідно-конструкторські роботи з випереджувального створення нових поколінь озброєння, військової та спеціальної техніки; готувати нові покоління військових науковців; ефективно виконувати завдання під час міжнародних антитерористичних і миротворчих операцій, участі в ліквідації локальних воєнних конфліктів [9, с. 9]. Отже, забезпечення українськими Збройними силами найвищої обороноспроможності держави безпосередньо пов'язано з якістю вищої військової освіти, яка, у свою чергу, залежить від кадрової політики в Збройних силах.

Вища військова освіта в кінцевому підсумку готує потенціал і перспективу професійного кадрового забезпечення на командні військові посади в Збройних силах України, які є основними в справі керівництва, навчання і виховання солдатів і матросів. Командир і вихователь підлеглих має відрізнитися належними індивідуально-психологічними якостями, володіти сукупністю глибоких і стійких знань, умінь і навичок, серед яких, окрім спеціальних військових: знання індивідуальних особливостей підлеглих, їх відносин між собою і ставлення до своїх обов'язків; вміння бачити чесноти і недоліки людей, організовувати і вести роботу з їх усунення; створювати атмосферу таких взаємин, що позитивно

впливають на успіх виховання і діяльність підлеглих, вдосконалення ними власної спеціальної підготовленості та виконання посадових обов'язків; відстоювати інтереси особистості та колективу; неупереджено заохочувати і карати підлеглих, ефективно впливати на них за допомогою логіки і доказів; передавати підлеглим досвід, знання, формувати навички; перевіряти своєчасність і точність виконання поставлених задач; планувати службову діяльність, узгоджувати час і засоби, необхідні для вирішення завдань; враховувати можливість підлеглих під час їх постановки.

Фахові знання, вміння та навички курсант здобуває в досконалих організаційно-педагогічних умовах вищого військового навчального закладу, створених у цілісності усіх напрямів навчання і виховання, зокрема в реалізації мети і завдань патріотичного виховання.

Патріотичне виховання у вищому військовому навчальному закладі попри всі його особливості, визначені режимом роботи закладу освіти такого типу, є суб'єкт-суб'єктним процесом, ключовою фігурою в якому постає курсант.

Курсант – це вихованець військового навчального закладу України, що після випуску отримує офіцерське звання. Тобто курсантом називаємо, як зазначено в Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу», громадянина України, який установленим порядком зарахований до вищого військового навчального закладу або військового навчального підрозділу вищого навчального закладу для здобуття певних освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів і не має звання офіцерського складу, а ті, що мають такі звання, називаються слухачами [1].

Вищий військовий навчальний заклад належить до державної форми власності, здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації військових фахівців для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського, старшинського) або начальницького складу з метою задоволення потреб Збройних сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, виконує наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну роботу. До системи вищих військових навчальних закладів належать: військові університети, військові академії, військові інститути, військові коледжі. Усі вони входять до структури Збройних сил України, які перебувають у підпорядкуванні Міністерства оборони України. Основними завданнями цих навчальних закладів, крім визначених у ст. 26 Закону України «Про вищу освіту» [2], є:

– провадження освітньої діяльності, що забезпечує підготовку військових фахівців відповідного ступеня вищої освіти за обраними ними спеціальностями;

– для університетів, академій, інститутів – провадження наукової діяльності в інтересах Збройних сил України шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі;

– виконання державного замовлення на підготовку військових фахівців, міжнародних договорів про підготовку військових фахівців іноземних держав;

– здійснення військової підготовки студентів вищих навчальних закладів та громадян України, які вже мають вищу освіту не нижче освітнього ступеня «бакалавр», за програмою підготовки офіцерів запасу;

– здійснення підготовки цивільних осіб (студентів) коштом фізичних (юридичних) осіб;

– військово-патріотичне виховання молоді [6].

Варто зазначити, що реалізація мети і завдань патріотичного виховання курсантів вищого військового навчального закладу здійснюється відповідно до нормативно-правового забезпечення цього напрямку навчання і виховання, визначеного Міністерством освіти і науки України та Міністерством оборони України [1; 2; 3; 5; 6; 7].

Патріотичне виховання є складником національно-патріотичного виховання, яке в узагальненому визначенні є комплексною системною і цілеспрямованою діяльністю органів державної влади, освітніх закладів, громадських організацій, сім'ї та інших соціальних інститутів щодо формування в молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації [5].

Під час з'ясування педагогічних аспектів проблеми патріотичного виховання курсантів у вищих військових навчальних закладах зробимо спробу відтворити структурно-змістову модель цього процесу в цілісності та взаємозв'язку таких компонентів: теоретико-методологічні засади здійснення патріотичного виховання, мета і

Таблиця 1

**Структурно-змістова модель процесу патріотичного виховання курсантів
у вищому військовому навчальному закладі**

Структурні компоненти	Зміст структурних компонентів
Поняття «патріотизм»	Суспільний і моральний принцип, який характеризує ставлення людей до своєї країни та проявляється в певному способі дій і складному комплексі суспільних почуттів, що узагальнено називається любов'ю до своєї Батьківщини; соціально-політичне явище, якому притаманні природні витoki, власна внутрішня структура, що в процесі суспільного розвитку наповнювалася різним соціальним, національним і класовим змістом [4, с. 76].
Сутність процесу патріотичного виховання	Закономірна, послідовна, безперервна, систематична виховна діяльність, що заснована на педагогічній взаємодії, у процесі якої відбувається розвиток особистості курсанта як майбутнього офіцера, командира, формується його стійкі моральні якості, моральний дух воїна-захисника, потреби, почуття, навички і звички поведінки на основі ідеалів, норм, принципів етики і моралі, участі в практичній діяльності.
Теоретико-методологічна основа патріотичного виховання	Історико-педагогічне вчення гуманістичної особистісно орієнтованої педагогіки; нормативно-правові документи про навчання і виховання у вищому військовому навчальному закладі; вчення про морально-етичну основу патріотизму, структуру й особливості походження й розвитку морально-етичних норм і взаємовідносин між людьми в громадянському суспільстві.
Мета і завдання патріотичного виховання	Конкретизується через систему таких виховних завдань: <ul style="list-style-type: none"> – утвердження у свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного й історичного минулого України; – виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки; – підвищення престижу військової служби, а звідси – культивування ставлення до солдата як до захисника вітчизни, героя; – усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю; – сприяння набуттю молоддю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спілкуватися із соціальними інститутами, органами влади, спроможності дотримуватися законів і захищати права людини, готовності взяти на себе відповідальність, здатності розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів; – формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій; – утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства; – культивування кращих рис української ментальності: працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи; – формування мовленнєвої культури; – спонукання молоді особистості до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму [5].
Шляхи патріотичного виховання в умовах вищого військового навчального закладу	Це система виховної роботи у виховному просторі вищого військового навчального закладу як упорядкованому педагогічно сформованому специфічному способі життя особистості та колективу; сукупність формальних та неформальних педагогічних явищ, елементів і процесів, які відповідають сучасним вимогам суспільства й оптимально впливають на згуртування навчального військового колективу, формування в курсантів морального духу, інших якостей, необхідних для захисту незалежної Української держави.
Належні педагогічні умови вищого військового навчального закладу	Це реалізація теоретико-методологічних настанов гуманістичного, особистісно орієнтованого навчання і виховання; сучасна матеріально-технічна база; професійність та компетентність викладацького колективу; застосування традиційних та інноваційних технологій тощо.
Форми патріотичного виховання курсантів	Лекції, практичні заняття, групові вправи, семінари, підготовка і захист рефератів, курсові роботи, заліки, екзамени, розроблення та захист кваліфікаційних робіт, форми рубіжного і підсумкового модульного контролю; наряди, гарнізонні заходи, військова практика, стажування; екскурсії, організовані вечори, зустрічі, форми козацької педагогіки тощо.

Продовження таблиці 1

Методи патріотичного виховання курсантів	Словесні, практичні, наочні, активні, інтерактивні, методи козацької педагогіки тощо.
Вікові психологічні особливості курсантів як суб'єктів взаємодії	Це старший юнацький вік (18–25 років). Його можна характеризувати як концептуальну соціалізацію, коли формуються усталені властивості особистості. Водночас засвоюються як норми відносин між людьми, так і професійно-трудова вміння і навички. У подальшому людина вже не лише засвоює соціальний досвід, а й відтворює його шляхом активного впливу на середовище через свою діяльність. Це початок дорослості. На цьому етапі молода людина є вже зрілою і у фізичному, і в соціальному плані.
Суб'єкти виховного впливу	Сім'я, виховне середовище вищого військового навчального закладу, первинний колектив (контактний), громадські організації, неформальні групи, церква, засоби масової інформації.
Роль сім'ї	Формування основ патріотизму.
Роль церкви в процесі патріотичного виховання курсантів	Впровадження інституту капеланства у Збройних силах України. Капелани – це військові священники (фізичні особи), які запропоновані релігійними організаціями – членами Ради у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України, пройшли відбір і призначені на посади працівників Збройних сил України для задоволення релігійних потреб особового складу [7].
Основні регулятори патріотичного виховання курсантів	Свідомість, етнічна самоідентифікація, досвід, морально-етична, правова, громадянська, політична, релігійна позиція, совість, сором, здійснення морально-етичного вибору, усвідомлення власної відповідальності й обов'язку згідно із правовими, моральними нормами суспільства, взятими на себе індивідуальними зобов'язаннями.
Патріотизм як риса особистості і критерій вихованості	Громадянське усвідомлене почуття, змістом якого є любов до Батьківщини і готовність пожертвувати своїми інтересами заради неї, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури, особливе емоційне переживання своєї приналежності до країни і свого громадянства, мови, історії, традицій, готовність діяти в інтересах Вітчизни та стати на її захист у разі необхідності.

завдання, шляхи їх реалізації, суб'єкти педагогічної взаємодії та виховного впливу, зміст, форми і методи, критерії вихованості (табл. 1).

Висновки з проведеного дослідження. Вивчення процесу патріотичного виховання курсантів вищого військового навчального закладу як педагогічної проблеми є надзвичайно актуальним, оскільки в умовах початку XXI ст. пов'язане зі складними культурно-історичними політичними подіями в Україні і світі, відродженням традицій і водночас поетапним реформуванням Збройних сил України в міжнародній співпраці та відповідності до стандартів Європейського Союзу і НАТО. Ефективність цього процесу є запорукою формування морального духу, обороноспроможності Збройних сил України та безпеки держави. Перспективою подальших досліджень є проблема організаційно-педагогічних умов патріотичного виховання курсантів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 27. Ст. 385. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12/page3>.

2. Про вищу освіту: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2014. № № 37–38, зі змінами, внесеними згідно із Законом № 2145–VIII від 5 вересня 2017 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

3. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді: наказ Міністерства освіти і науки України від 16 червня 2015 р. № 641. URL: <http://osvita.ua/legislation/other/5397/>.

4. Кульчицький В. Філософсько-світоглядні передумови розвитку патріотичного виховання в Україні (історичний аспект). Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота». Випуск 30. С. 76–78.

5. Національно-патріотичне виховання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/>.

6. Положення про вищі військові навчальні заклади. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0706-15>.

7. Положення про службу військового духовенства (капеланська служба) у Збройних силах України, затверджено наказом Міністерства оборони України від 27 січня 2015 р. № 40. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0161-15>.

8. Програма НАТО DEEP (Defence Education Enhancement Program – «Удосконалення військової освіти»). URL: <http://nuou.org.ua/osvita/osvitni-proekty/nato-deep/132-nato-deep.html>.

9. Телелим В., Приходько Ю. Військова освіта в системі обороноздатності держави: проблеми, світові та національні тенденції розвитку. Військова освіта. 2013. № 2. С. 3–19.